

Funkcja integracyjna pieśni a tożsamość osobowa i społeczna

Tożsamość jest problemem, który szczególnie interesuje badaczy w kontekście zmian zachodzących w ostatnim stuleciu. Obecnie na temat tożsamości toczą się dyskusje na gruncie różnych nauk w obliczu procesów jednoczącej się Europy. Problem ten można określić jako wyzwanie nie tylko dla edukacji XXI wieku, ale dla całego życia społeczno-gospodarczego zarówno jednostki, jak i narodów.

Niniejszy artykuł jest komunikatem z badań przeprowadzonych na materiale tekstowym polskich pieśni religijnych oraz wywiadach nieskategoryzowanych z uczestnikami koncertów muzyki religijnej, zarówno twórcami pieśni, wykonawcami, jak i słuchaczami. Autorka przede wszystkim chce wskazać na funkcję integracyjną pieśni oraz śpiewu, a tym samym na idące za tym poczucie tożsamości osobowej i społecznej członków danej grupy słuchającej lub wykonującej utwory. Należy zwrócić uwagę, iż integracja odnosi się w tym miejscu do grupy złożonej z różnych osób, w której jednym ze środków integrujących jest śpiew. Pieśń w tym wypadku jawi się jako nośnik pewnych wartości uznawanych i urzeczywistnianych przez grupę osób. W drugiej części artykułu autorka określiła funkcję religijno-formacyjną pieśni, która to funkcja z jednej strony odnosi się do wychowania, a z drugiej wiąże się z procesem tożsamości u człowieka.

Użyte w tytule pojęcia: tożsamość osobowa, tożsamość społeczna, autorka definiuje za Jerzym Nikitorowiczem, który określa je jako „konstrukt wielowymiarowy łączący elementy osobowe systemu jednostki z centralnymi wartościami kultury grupy, do której jednostka należy”¹. Tożsamość osobowa polega na uformowaniu obrazu własnej osoby, co wpływa na funkcjonowanie człowieka – działania, zachowania, decyzje, wybory. Tożsamość społeczna wiąże się z relacją do drugiego człowieka – celów,

---

¹ J. Nikitorowicz, *Pogranicze. Tożsamość. Edukacja międzykulturowa*, Białystok 1995, s. 67.

wartości, reguł postępowania, odczuwania więzi i wspólnoty grupy.

Funkcja integracyjna pieśni opiera się na łączności członków grupy wykonującej daną pieśń lub jej słuchaczy, np. w trakcie organizowanych koncertów, festiwali, przeglądów twórczości religijnej. Respondenci zwracali uwagę w swoich wypowiedziach na fakt wytwarzania się atmosfery wspólnoty i więzi społecznej poprzez śpiew. Socjologowie i psychologowie przyznając muzyce w ogóle walor wspólnotowy, podkreślają eksponowane przez pieśń religijną kategorie szczerości oraz ekspresji uczuć. Śpiewający wychodzi z izolacji i wkracza w sferę komunikowania się, tym samym pogłębia swój kontakt z grupą, dając świadectwo przynależności do niej. To otwarcie się na siebie samego oraz na drugiego członka grupy wzmacnia procesy autoidentyfikacyjne oraz akt samopoznania. Pierwsze z wymienionych wiąże się z przynależnością do grupy wyznaniowej i określeniem swojej tożsamości religijnej. Respondenci autoidentyfikowali siebie jako chrześcijan oraz jako chrześcijan – katolików. Wykonywanie utworów religijnych stawało się wyznaniem wiary bardzo indywidualnym – „swoim”. O odrębności i specyfice tego wyznania świadczą forma przekazu warstwy słowno-muzycznej, towarzyszący jej gest otwartych rąk oraz element tzw. „świadectwa” wiary przekazywany w trakcie omawianych imprez.

Specyfika integracji grup nadawców i odbiorców polskich pieśni religijnych tkwi przede wszystkim w zasięgu owej grupy ludzi. Zwróćmy uwagę, iż są to osoby z wszystkich grup wiekowych, zawodowych, społecznych, a nawet narodowych. Istotne znaczenie ma więź uczestników (nadawców-odbiorców) z Absolutem. Podkreślić należy zarówno ów szeroki zasięg „uczestników pieśni religijnej”, jak i dwie płaszczyzny dokonującej się integracji: człowiek – człowiek oraz Bóg – człowiek – Bóg. Integracja obejmuje w przypadku pieśni religijnej całego człowieka angażując umysł, wolę, uczucia, co z kolei ma związek z jej stopniem. Można stwierdzić, iż są to grupy o wysokim stopniu integracji, gdzie zaznacza się więź wspólnotowa oparta na przeżyciu religijnym. Wiąż ta sprzyja identyfikacji ze wspólnotą. Specyfika jej polega przede wszystkim na umożliwieniu człowiekowi doświadczenia relacji międzyludzkiej zachodzącej na płaszczyźnie transcendencji – w odniesieniu do Absolutu. Religiolodzy oraz psychologowie

podkreślają, iż tego rodzaju więź ma inny wymiar niż pozostałe relacje międzyludzkie. Charakteryzuje się głębią przeżywania i wczucia (empatii). W grupie wspólnotowej dokonuje się scalanie i wzmacnianie poczucia tożsamości.

Omawiana tu funkcja integracyjna, będąc związaną z procesem identyfikacji członków grupy, ma istotny wpływ na kształtowanie się poczucia tożsamości w wymiarze indywidualnym i wspólnotowym. Jak pisze Zygmunt Bauman, „każda strona uzyskuje tożsamość dzięki prostemu faktowi, iż rozpoznaje siebie jako przeciwstawną drugiej. Wynika stąd dość zaskakujący wniosek: «inni» są tym przeciwstawnym obrazem, którego «my» potrzebujemy dla własnej tożsamości, dla spójności grupy, jej solidarności i emocjonalnej stabilności”².

Badania tekstowe repertuaru pieśniowego ujawniły „świat wartości” wpisany w teksty. Na ich podstawie można stwierdzić, iż pieśń religijna, przekazując istotne i trwałe wartości, zwłaszcza moralne, pełni funkcję społecznej komunikacji, a także kształtuje osobowość według określonego ideału moralnego. Proces identyfikacji wśród przebadanych respondentów dotyczył przede wszystkim spraw związanych z religią oraz wiarą (identyfikacja wyznaniowa).

Religia odgrywa istotną rolę integracyjną i wspierającą w przebadanych grupach osób. Nawiązując do koncepcji człowieka wyinterpretowanej z tekstów pieśni można stwierdzić, iż zawiera ona zarówno elementy odnoszące się do tożsamości osobowej, jak i społecznej. Jeśli chodzi o pierwszy jej rodzaj, zawiera się przede wszystkim w wyjątkowości osoby ludzkiej. Natomiast druga z wymienionych dotyczyć będzie człowieka jako istoty społecznej, realizującego swe powołanie we wspólnocie różnych osób.

Stwierdzając nadrzędność wartości religijnych wobec innych dziedzin występujących w tekstach badanych pieśni, autorka niniejszego artykułu chce zaznaczyć jedną z funkcji pieśni – religijno-formacyjną. Może ona mieć znaczenie w identyfikacji wyznaniowej człowieka. Jednak nade wszystko poprzez odniesienie do kształtowania osobowości człowieka będzie miała znaczenie dla poczucia tożsamości. Określenie „religijno-formacyjna” wska-

---

² Z. Bauman, *Socjologia*, Warszawa 1996, s. 49.

zuje na powiązanie religii z wychowaniem poprzez fakt formowania człowieka według pewnego wzoru. Widać tutaj wspólny element dla tych dwóch nauk – religii i pedagogiki. W pieśniach religijnych – jak stwierdzono – wzorcem jest sam Bóg w Osobie Jezusa Chrystusa oraz Świętych. Trafnie ujął to Hans-Georg Gadamer nawiązując do tradycji mistyki: „Człowiek otrzymał wyciśnięty na jego duszy obraz Boga, na podobieństwo którego został stworzony, który nosi w swojej duszy i który powinien zrekonstruować w samym sobie”³.

W tym miejscu bliższego sprecyzowania wymaga termin „formacja”, o którym G. Hansemann pisze: „Wiele zamieszania powstaje wokół słowa, które wyraża pojęcie samo w sobie jednoznaczne, lecz z biegiem czasu nabierające nowych i różnych treści, nie mających lub mających niewiele wspólnego z właściwym znaczeniem tego słowa. Tak stało się ze słowem «formacja», wywodzącym się oczywiście od «formy» i wyrażającym ukształtowanie jakiegoś obrazu, nadanie kształtu jakiemuś «nieuformowanemu», surowemu materiałowi. Odnosząc do człowieka oznaczałoby to, że przez wychowanie lub formację rozumie się pomoc dorosłych w urzeczywistnianiu wyraźnie określonego kształtu osobowości u dorastających dzieci i młodzieży”⁴. Powyższa definicja wiąże ze sobą oba terminy – wychowanie i formację – korespondując z rozumieniem pojęcia „wychowanie” jako formowanie człowieka.

Religia – jak stwierdzono – ma charakter formotwórczy, a pieśń religijna, będąca nośnikiem określonych wartości, staje się środkiem wychowawczym. Jak wynika z analizy materiału badawczego, treści pieśni prezentują konkretne wzory do naśladowania, co wskazuje na ich funkcję wychowawczą – w tym wypadku nazwaną religijno-formacyjną. Istota jej polega przede wszystkim na kształtowaniu przez człowieka swego człowieczeństwa na obraz Boży. Nawiązując do koncepcji wychowania religijnego, można mówić o współpracy z łaską Bożą, która pomaga człowiekowi w formowaniu swojej konstrukcji psycho-

---

³ H.-G. Gadamer, *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, Tübingen, Mohr, 1960, s. 8, za: M. Nowak, *Podstawy pedagogiki otwartej*, Lublin 1999, s. 284.

⁴ G. Hansemann, *Wychowanie religijne*, Warszawa 1988, s. 41.

fizyczno-duchowej⁵. Religia oraz związana z nią wiara mają pomóc w realizacji określonych ideałów czy w urzeczywistnieniu wartości – mówiąc językiem aksjologicznym. Istotną rolę odgrywa tutaj również przeżycie religijne – przeżycie wartości *sacrum* – które może zmienić człowieka. Teologia używa w tym wypadku pojęcia „nawrócenie”, które wiąże się z przewartościowaniem w przyjętym świecie wartości.

Wskazać można wychowawcze aspekty religii, które wiążą się w pewnym sensie z problemem tożsamości. Przede wszystkim religia stanowi podstawę opisu normatywnego modelu osobowości dla pedagoga. Odnosząc to do pieśni religijnej można wskazać na wzór – ideał wychowawczy „wpisany” w teksty oraz przysługujące mu wartości (moralne, osobowe). Zauważyć należy, że nie jest to tylko podanie pewnych prawd, ale religia uzasadnia przyjmowane wartości. To ostatnie jest zasadniczą sprawą każdego procesu wychowania, każdej formacji. Jakość formacji wyznaczona jest przez kształt oraz formę i podstawową rzeczą jest uzasadnienie celu przyjmowanej formy⁶. Uznane wartości są dla członków grupy podstawą w odnajdywaniu swojej tożsamości.

Rozpatrując religię jako system wartości, a tym samym traktując pieśń religijną jako przekaz tychże wartości, stwierdzić można, że dostarcza ona kryteriów wyboru właściwych alternatyw postępowania oraz wytycza kierunek dążeń ludzkich zgodny z przyjmowanymi przez jednostkę wartościami. Religia pomaga w interioryzowaniu wartości oraz pełni funkcję utrwalającą wartości, zwłaszcza moralne. Wyznacza również ich hierarchię, co z kolei warunkuje prawidłowe funkcjonowanie osobowości. Podkreślić należy, iż stabilna hierarchia wartości, jaką proponuje religia, pomaga człowiekowi dostrzec głębszy sens życia i w sytuacjach trudnych (granicznych) zachować spokój. Pozwala na to analiza danej sytuacji nie tylko w kontekście społeczno-kulturowym czy biologicznym, ale również transcendentnym.

Jasno określony system wartości oraz postawy życiowe, co wynika z przeprowadzonych analiz tekstów pieśni oraz rozmów

---

⁵ Por. S. Kunowski, *Podstawy pedagogiki* oraz M. Nowak, *Podstawy pedagogiki otwartej*, dz. cyt.

⁶ Por. K. Ostrowska, *W poszukiwaniu wartości. Z Biblią przez życie*, cz. 2, Gdańsk 1995, s. 31.

z badanymi nadawcami i odbiorcami utworów, w dużej mierze gwarantuje stabilność tożsamości. W przypadku wyraźnie sprecyzowanych celów życiowych i stałości w wyborach kryzys tożsamości może nie zaistnieć.

Bibliografia

- Bauman Z., *Socjologia*, Warszawa 1996.
Dylematy tożsamości europejskich pod koniec drugiego tysiąclecia, red. J. Mucha, W. Olszewski, Wrocław 1997.
Hanseman G., *Wychowanie religijne*, Warszawa 1988.
Kunowski S., *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Warszawa 1993.
Nikitorowicz J., *Pogranicze. Tożsamość. Edukacja Międzykulturowa*, Białystok 1995.
Nowak M., *Podstawy pedagogiki otwartej*, Lublin 1999.
Ostrowska K., *W poszukiwaniu wartości. Z Biblią przez życie*, cz. 2, Gdańsk 1995.
Szlachcicowa I., *Religia – przekonania – tożsamość*, Wrocław 1998.
Terlecka W., *Integracja jako cel wychowania opiekuńczego*, w: *Kształtowanie postaw czynnych i więzi środowiskowych*, red. Z. Gawlina, Kraków 2001.

Agnieszka Sojka